

KANGRO "SÜDA": VASAKRUSIKAS JA NARRIKULJUSED

Vürstiks tituleeritud saatanlik tegelane — Ain Anger.

"NYJD 99": Raimo Kangro ooper "Süda"

Libreto: Kirke Kangro ja Maarja Kangro

Lavastaja: Neeme Kuningas

Lavakujundus: Airi Eras ja Neeme Kuningas

Kostüümid ja valgus: Airi Eras

Muusikaline juht ja dirigent: Paul Mägi

Rahvusoper "Estonia" sümfooniaorkester ja koor.

Osades: Doktor — Rauno Elp; Vürst — Ain Anger;

Doktori naine — Pirjo Levandi; I postimees — Alar Haak;

Kuueteistsõrmeline pianist — Villu Valdmaa;

Lendaja — Margit Saulep; Allergik — Mati Vaikmaa;

Meditsiiniõde — Mare Jõgeva; Meditsiinivend — Mart Madiste; II postimees — Alo Rammo;

Meedikute Nõukogu esimees — Hans Miilberg; Vürsti teenar — Raimo Kangro.

Esietendus: 26. novembril 1999 Rahvusoperis "Estonia".

Ooper on olemusel igivana muusikažanr. Kes ei teaks sakraalmuusika ooperlikku teatraalsust? Kes ei tunneks klassikalist ooperiretoorikat ja "ooperiintonatsiooni"? Kolmetenorihäältsusi ja kolmetenoripoose? Mänguröömsalt, huumori ja lapsemeelsusega on toda ooperitinglikkust matkitud populaarja lastemuusikas. Kahekümnenda sajandi modernistlik ooper on püüdnud klassikalise ooperi klišeestunud retoorikast kõrvale hiilida või vastupidi — tinglikkust eriti rõhutades seda läbi paroodilise prisma serveerida.

Üldiselt on ooper aga tõsine asi ja ühiskondlik rituaal. Humanistlikus traditsioonis on seda žanrit enamasti ikka mõtestanud mingi solidaarsusideed kehastav supertähendus. Ooperis on ühel või teisel viisil peegeldunud ajastu inimesekujund, sotsiaalsed müüdid, sümbolika ja väärtusskaalad. Tänapäev kipub sellesse tähendamissõna raskus tulema.

Pole kahtlust, et inimliku ja ühiskondliku mütoloogia roll ongi ooperi "elus" alati tähtsam olnud kui puhtmuusikaline külg. Muusika ülimuslikkus ooperis on vaid ajuti esile kerkiv jõud ja pigem akadeemiline illusioon kui toimiv tõsiasi. Vastupidi — müüdi jõud ja lavaloo sümbolika on muusikalegi teatavaid tähendusvarjundeid kinnistanud, sedakaudu teatavaid "puhtmuusikalisi" väärtusi kujundades või simuleerides. Näide elust: Iisraelis teatavasti on tänapäev Wagneri ooperitel nii kange natsionalismi ja koonduslaagrite lehk juures, et sellel maal neid muusikakunstiliseks väärtuseks tunnustada ei taheta.

Ooper on seega ka žanr, mis kannab kõige enam ajalootolmu, ühiskondlikku ja mütoloogilist inertsi kaasas. Konservatiivsuse tõttu kipub ooper kultuurikeskkonna muutumisele alatihtigi jalgu jääma. Seepärast vist ongi just ooperis "kultuurirevolutsioonid" eriti vihase väljenduse saanud. Ooperižanr näib püsivatki tänu järjepidevale übermängimisele, übermõtestamisele ning topeltallegooriatele.

Pealt siiruveeruline, seest mõru

Üsna revolutsioonilist maiku übermõtestamise aeg on praegu ka Eesti ühiskondlikus ja kultuuriruumis. Raimo Kangro ooper "Süda" peegeldab seda protsessi väga otseselt ja ajalooliselt läbi proovitud viisil — vana vormi ja žanrielemente populaarkultuuriliselt värskendades ning paroodia ja farsilabi ooperlikku kõrgstiili maandades. "Juhtumisi" maandab autor seeläbi ka "kõrgstiilseid" ja trendikaid kuulutusi, mida inimesele pakub kätte jõudnud ajahetk.

Lavateose pilt on siiruveeruline. Doktorist (Rauno Elp) peategelase kirurgilist töö-

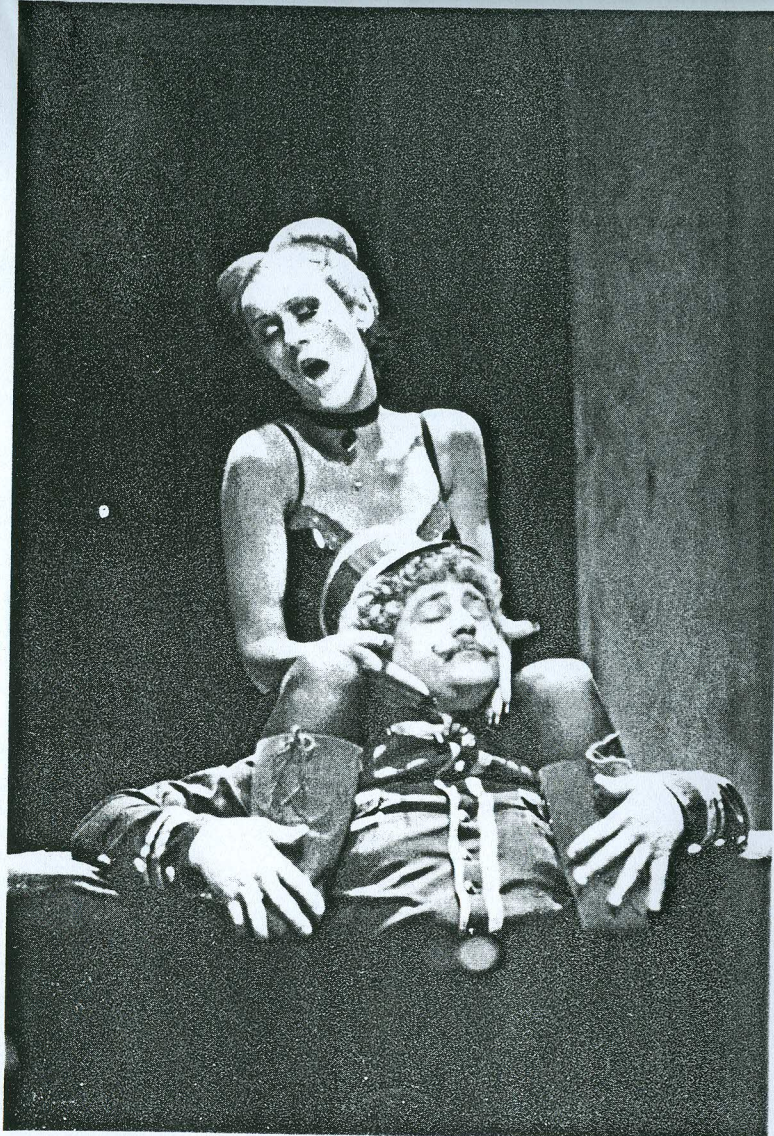
keskkonda kujutades pritsib lavapilt ohtralt punast värvi näkku ning eksponeerib anatoomilisi detaile. **Doktori naine** (Pirjo Levandi) viib laval läbi ulatusliku karikatuurse seksistseeni. See eksponeerib püüdlikut "laiale" publikule vastu tulles verd (nagu haiglasarjad), põnevikku ja müstikat (nagu iksfailid) ja stiliseeritud pehmepornot ning kasutab meelsasti madalkeelt nagu mis tahes massikultuuri toode. Teose loos ja persoonides on õuduka ja muinasjutu, multika ja koomiksi jooni. Süžee, sõnastuse ja lavastuskäekirja kaudu matkib ooper üldmõistetavat massikultuuri keelt ja peibutusmehhanisme.

"Väsinud" žanrite übermõtestamine populaarkultuuri mehhanismide ja keele abil on meie ajale omane ja levinud elustustehnika, mida teostatakse mitmel moel ning eesmärgil. Kangro serveeringus näib sees olevat teatav kiberooniline autoripilk: palun, seda te ju soovite? Irooniline hoiak on aimatav, sest ooperi lool on väga selge seos Eesti sotsiaalpoliitilise maastikuga. Libreto on üles ehitatud avalikele ja läbipaistvatele allegooriatele.

Peategelane, kirurgilisi eksperimente teostav **Doktor** on ooperi võtmekuju, keda võib hõlpsasti seostada postsotsialistliku "sotsiaalkirurgiaga" ja šokiteraapiaga. Doktori eksperimentide objektiks ja tulemuseks on passiivsed sümbolpersonid: **Kuueteistsõrmeline pianist** — nüüdisaegse kvantiteedikultuuri ja suurusallustuse kehastus; **Lendaja** (Margit Saulep), kes päris ilmselt kehastab süüdimatut liberalistlikku optimismi; **Allergik** (Mati Vaikmaa) — sotsiaalset ülitundlikkust põdev ja vältimistaktikat rakendav tüüp.

Loo teljeks on Doktori tehing **Vürsti** (Ain Anger) nime kandva saatanliku tegelasega. Doktor siirdab Vürstile **Postimehe** (Alar Haak) südame, saab selle tehinguga müstilisel viisil eluvaimu sisse oma inimlikust "eksperimentaaltoodangule" ja omandab ühtlasi rahvusvahelise Meedikute Nõukogu tunnustuse. Lõpp on kole: südamega jäänud fantoom-Postimees tuleb Doktorit karistama, tulevahetuse käigus saab Meedikute Nõukogust laibakuhi ja paha Vürst viib Doktori ja tema naise "ühte väga pimedasse kohta".

Ooperi eriti hoolikalt välja arendatud kõrvalliin näitab Postimehega prostitueerivat Doktori naist ja on ilmselgelt ajakirjanduse kollasele olekule pühendatud. Globaalorganisatsioon nimega Meedikute Nõukogu laulab hümnit ja taustal kepsleb ringi rahvariites seltskond, mille kehakatetes silmanähtavalt välguvad väikerahvuste värvid ja tegumood. Ühiskoor mangub: "Proua, andke kümnekas!", aga ei ole siin mingit antiikdraama kollektiivset väärikust või humanistlikku soli-

Doktori naine (Pirjo Levandi) viib laval läbi ulatusliku karikatuurse seksistseeni, mis eksponeerib "laiale" publikule vastu tulles verd, põnevikku ja müstikat ning pehmepornot. Postimehe rollis Alar Haak.

daarsust. Massistseenide roll ja tuimalt korrutav tekst ütlevad, et massiteadvus on nagu ta on — nüri ja manipuleeritav.

Finaali "pime koht" on lavastuslikult ja sisuliselt täiesti formaalne. Libretot ja lugu ei vea mitte pimedade koha ja karistatud kurja moraliseeriva toime. Veab hoopis äratuntava ja karikatuurse ühiskondliku ja poliitilise tõeluse kohalolek.

Publiku peal oli näha ja tunda närvilist orienteerumisreaktsiooni: kuidas suhtuda? Ühtpidi on nagu naljalugu. Aga hirmselged viited meenutavad midagi ebameeldivat. Midagi nagu elust.

Kõlksub, tümpsub, heliseb

Popmuusikale viitav mootorika ja ostinaatsus on Kangrole tüüpilised stiiljooned. Ka "Südame" muusika on enamasti rõhutatult tapeetjalt tümpsub või mingi liialdusnipiga karakteriseeriva groteskini viidud. Vemmalvärsilise teksti kaudu on teosesse tulnud tubli lisaannus sümmeetrilisi ja kõlksuvaid rütme, primitiivset kolmkõlalistsust, lorilaulude rämedust ja lastelaulude süüdimatust. Üks groteski loomise vahend on vastukäivate, kontrastsete tämbrikoosluste kasutamine.

Muusikas on ohtralt lapsemeelseid või traditsioonilisi žanri- ning tämbri- ja

Ooperi "Süda" teljeks on **Doktori** (Rauno Elp) tehing Vürstiga (Ain Anger).

tegelaste ja olukordade iseloomustamiseks: näiteks seksistseen, milles romantiliselt õrn tämbrikooslus (flööt, keelpillid, klaver) on ühildatud lõdvalt tümpsuba "aluspõhjaga"; õhuline, "taevane" harfikõla Lendaja jaoks, tangorütmid pikantsete olukordade tarvis, ülistuskooride groteskne, hüsteeriline hümnilisus, "õudne" madal register Paha ilmumise taustaks, fanfaarsed intonatsioonid Doktori reformaatoritegevuse märgiks, doktoriproua partii koketselt ja ahvatlevalt vingerdav meloodiajoonis, Postimehe sarvekolmkõladel põhinev infantiilne lauluke...

Rõhutatud, aeg-ajalt labasuseni ulatuv lihtsakoelisuus on ooperi muusikas esiplaanil. See helide "väärtuseline" olemine on tegelikult üsna keeruline asi, mille toetuspunktid peituvad väljaspool teost — vastuvõtja väärtusskaalas ja kontekstides. Väärtusmärgid tekivad, kui mingi stiil või stiilelement satub "võõrasse" keskkonda. Mitmesugused uuslihtsad (arhailised, eksootilised, primitiivsed, sakraalsed) stiilid toovad kaasa oma kujutlusmaailmad ja hakkavad toimima sotsiaalkultuurilise margina vaid arendatud, keeruka keelekasutusega kõrgkultuurilises keskkonnas.

Peategelane, kirurgilisi eksperimente teostav Doktor (Rauno Elp, keskel) on ooperi võtmekuju, keda võib hõlpsasti seostada postsotsialistliku "sotsiaalkirurgia" ja šokiterapiiaga.

Harri Rospu fotod

Stilistiliste kokkupõrgete taga seisab alati mingi korrastav või õigustav narratiiv. Näiteks romantiline konfliktus — kui Gustav Mahleri sümfooniates põkkuvad infantiilsed laululised teemad ja komplitseeritud sümfooniaalne kõrgstiil: püha ilmsüütus ja traagiline teadmine. Näiteks narratiiv teatavast metatööstuse intellektuaalsest üleolekust, mis ülendab neoklassitsistliku Stravinski pantomiimilist žestikulatsiooni. Näiteks ideelise ikonoklasti jõupositsioon, mis on postmodernismi põhiargument ja mis esteetiliselt põhjendab varase Mauricio Kageli klassikapilastusi.

Kangro ja päästik

Mingi päästik, mingi lugu, kontekst või kogemus peab siis kuulaja teadvuses olema, mis ka triviaalseid (kulunud, tarbelisi, primitiivseid, olustikulisi) intonatsioone määratleb — põlgab, inetuks tunnistab või väärtustab, selle ühest lahtrist otsekui teise tõstab. See päästik ongi tegelikult väljapoole konkreetset teost.

Eesti muusikas ei ole postmodernne mängulisus, ikonoklastia ega ka muusikalise triviaalsuse väärastamine eriti laialt levinud. Meie professionaalmuusika euroopalik esteetiline narratiiv tugineb esmajoones positiivsetele tähendustele, orgaanikale, keerukusele ja ülevusele. Läbinisti "postmodernistlikke" autoreid või suundumusi võib ühe käe sõr-

medel lugeda. Arvo Pärtki ütles küll keerukusest lahti, aga tõstis seda enam aukohale muusika sakraalfunktsiooni ja ülevuse.

Kangro on juba algusest peale populaarmuusikast laenanud mitmeid stiilelemente, eelkõige agressiivset rütmikat ja kõlapilti. Postmodernistlikust hoiakust ei saa ka tema puhul siiski kõnelda, sest Kangro autoristiil on küllalt püsiv ja isikupärane ning selles on mitmel viisil alles hoitud orgaanikaprintsip. Samuti on Kangro stiil üldiselt siiski küllalt keerukas, kuulmismeelt koormav (enamasti tihe rütmifaktuur, raskepärane kõlapilt, ebamugavalt "nurgeline" meloodika). See ei anna eriti populaarmuusikalist ahvatlusvõimet, mida "paadunud" postmodernist meelsasti ära kasutaks.

Kangro ooperis puudub see "helge", sakraalne või esteetiliselt väärastatud stiilikiht, mille taustal labasuse labasus saaks ilmned ja mis on romantilise dispoitsiooniga looja põhiskeem. Seal puudub ka too erinevate "sõnavarade" vabamäng, mis on postmodernse mõtteviisi tunnus ja mille efektseks näiteks on inglise postmodernisti Thomas Adèse menuooper "Puuder tema näol".

Kangro "Südame" muusikalises keeles ja lavastuses valitseb totaalne farss. Aga farss viitabki "väljapoole" — kaotsi- või untsuläinud positiivsele tõelusele ja ooperi žanri "positiivsetele" stereotüüpidele. Farss on

olemuselt kibe ja ambivalentne. Selle meelelahutuslikud tunnused on petlikud. Selle äratundmisest vist publiku ebaluski.

Näitemäng ja laulmine

Kangro ooperi laulmine on osatäitjate jaoks ilmselt nii kerge kui ka raske. Võib arvata, et sümmeetriad ja agressiivne rütmika ühtpidi koordineerivad ja toetavad vokaalpartiiisid. Kõlaline intensiivsus ka varjab vokaalstiili nüansse. Samal ajal saab seesama motoorika vokaalpartiiile ajuti pisut vägivaldseks raamistikuks. On ju n-õ ooperliku vokaalstiili iseärasuseks elastne ja paindlikult hingav fraasikujundus. Too solistide poolt "õpitud" elastsus jääb kangrolikule mehaanikale mõnikord lihtsalt jalgu. Ka seab Kangro meloodika hõplevus lauljad aeg-ajalt intoneerimisraskuste ette. Sellest ehk tulidki mõned sünkroonsusprobleemid tegelaste ja orkestri suhetes.

Vokalistide üldine hakkamasaamine oli esietenduse kohta siiski üsna ladus. Pirjo Levandi (sopran) sai hakkama eriti artistliku osatäitmise, hoolimata mõnedest diktsiooni- ja intoneerimisprobleemidest. Bass Ain Angeri ulatuslik osa sai soliidse, kuid mõneti karakteersuseta lahenduse. Rauno Elp (bariton) mängis vokaalselt üsna hästi välja Doktori neurootilise oleku. Meelde jäi mõni elavaks lauldud kõrvalosa: sopran Mare Jõgeva emalik Meditsiiniõde või ka bariton Villu Valdmaa Pianist.

Kangro muusika groteskne, farsilik või infantiilne üldvärving pani etenduse kasuks tööle ka mingid karakteersusena mõjuvad intoneerimishälbed, tämbri eripära või kohati isegi vokaaltehnilise abituse. Paroodia, farsi ja madalkeelsuse valdkonnas liikuv lavateos lausa kutsus ellu teatavaid vokaalseid vabadusi. Iseasi, et need vabadused oma teadlikus vormis on vokaalkunsti kõrgeim järk ning jõukohased vaid sellele, kes hääleaparaati maksimaalselt kontrollida suudab.

Liikumine ja karakteri kujundamine näib meie ooperilaval üsna suur probleem olevat. Selle olukorra taustal hakkab vähimigi õnnestumine silma. Kangro ooperis tuli esile Pirjo Levandi stiliseeritud vulgaarpantomiim, mis väga hästi haalus ooperi üldise groteskiga. Sama võib öelda tõukeratast kasutava Postimehe või lapsikulist sebivate liikumiste kohta tema kohtumistel doktoriprouaga. Ülejäänud tegelaste rollid olid staatilised.

Groteskne pantomiimiline liikumisjoonis tundus teosele vastava ja lavastuslikult mõjuva võttena, mis võinuks ka teiste tegelaste puhul rohkem rõhutatud olla. Kas või mingites staatilistes, maneerlike positsioonina antud, kuid hoopis enam stiliseeritud vormis kui laval oli näha.

Läbi loori?

Kangro "Süda" kehastab väga ilmekalt seda otsekõne-võimetut olukorda, kuhu järjekindlalt liberalistlik teadvus paratamatult satub. Üldteada paradoks on, et vabadusideoloogial on halvav toime. Selles keskkonnas on enesemääratlemine riskantne. Eelarvamustest "vabanenud" teadvus ei saa valida või eelistada. Lubatud on võnkumine, hõljumine ja pisikesed pragmaatilised argumendid võnkumise ja hõljumise õigustuseks. Tulemuseks on totaalne ambivalentsus ja praktiline kõnevõimetus.

Veel vähem saab järjekindel liberalism lubada fundamentaalseid kuulutusi, mõned eriti fundamentaalsed ja "reaalpoliitilised" välja arvatud. Kuulutada saab läbi loori, läbi eitatud kangelaslugude, läbi väärtusambivalentsi, sotsiaalkriitilisele "vasakrusikale" narrikuljüste helinat-kõlinal — ilmsüütut, "lapsesuist" tõekuulutust — abiks ja alibiks võttes. Farss on sellise eitatud ja maandatud kangelasloo vorm.

Näib, et Kangro ooper püüabki farsi ambivalentsuse ja sotsiaalse eneseiroonia kaudu, naljaka ja traagilise piiril kõndides hakkama saada uute või hüvasti jätta vanade sotsiaalsete müütidega.

Age narrikuljüste kõlinal on mitu tähtsat ja vajalikku funktsiooni: see leevendab fundamentaalkäitumise kaotamist või vastupidi — rõhumist; see võimaldab ettevaatlikku distantseerumist otsustamisest läbi huumori ja mängleva mitmetähenduslikkuse abil. Too kunstis läbimängitav distantseerumise strateegia ületab kaugelt esteetilise "puhta mängu" piirid. Narrikuljused on ka muutuva ühiskondliku ja kultuurisituatsiooni pragmaatiline põhiinstrument. Läbi selle kõlinal on võimalik öelda teatud asju, jättes siiski otsad lahti ja võtmata vastutust. See annab võimaluse nostalgiale, aga samavõrra ka võimaluse nostalgiat ületada — ironia, nalja, ka lihtsalt "meelde tuletatud" tinglik-kustaju kaasabil. See pakub välja Pirandello strateegia: "Kuidas teile just parajasti näib või sobib."

Sotsiaalses käitumises on too liberalismi õppinud teadvuse ambivalentsus sageli teovõimetuse allikaks. Kunstilises mõtlemises on see ühest küjest lõhestumise märk, aga teistpidi — varuväljapääs ning nutikas autoteerapia. Farsi ambivalentsus annab võimaluse põlata ja paljastada. Aga ühtlasi annab see ka võimaluse stoiliselt nentida, et "nii see juba kord on" või "meie, liberaalid, ei võta seda ju nii tõsiselt".

vähemalt niisama oluline kui idee oli eri elementide koostöö poeetilises tervikus. Tehniliselt keeruka teose (sh videopilti kohapeal sulatatud instrumentalistide näod ja pillid ning mängitava visuaalne ja *live*-elektrooniline töötlus) üldvorm oli sihvakas ja sõnum ootamatult optimistlik: inimene on põnev ja ilus!

Hollandlase Huib Emmeri (video Remco Schuurbriers) ligi tunnine "Metal Zombie" on kahtlemata tehniliselt meisterlik lugu tehnika ohtrikkusest. Nii *techno*'st inspireeritud muusika kui ka nonfiguratiivse pildi mõjuvad lõigud lahjenesid amorfsevõitu massis — teos sisaldas ka ootamatult konkreetseid "puust ette tegevaid" videokaadreid ja näis lõppevat mitu korda enne tegelikku lõppu.

Tore, et muusika- ja kunstiüliõpilased teevad taas (pärast 1960. aastaid) suuri ühisprojekte. Pealkirja "How To Make a Love-song" ironiat väljendas videol (Maik Rõngel, Juri Loginov) muusika rütmis tegutsev olevus ilmekamalt kui muusika (Raakel Sild) tüütu tümps (kas ironiat monotoonse muusika suhtes saab edasi anda monotoonsuse enda kaudu?). "Linnamaastike" ennast kuulama panev muusika (Lauri Jõelett; elektroonika Arian Levin ja Paul Lilje) oli kooskõlas poeetilise pildiga (firma "Coolbars" ja kunstiakadeemia E-Meedia Keskus), paraku kuulus esitusse ka TPÜ koreograafia õppetooli üliõpilaste mingist "teistest ooperist" liikumine.

Järjekindlamalt kui ükski teine eesti helilooja on multimeediaga tegelnud Rauno Remme. Ooperis "Zond" (libreto Rauno Remme, Anneli Remme, Madis Kalmet) oli ta otsekui püüdnud välja panna kõik, mida oskab; kahtlane, kas sellist koormat kannataks ükski kunstiteos. Võib ka olla, et lavastuse tegijate suure seltskonnas (video ja valgusobjekti autorid Jaan Toomik ja Jaan Paavle, lavastajad Ardo Ran Varres ja Taavi Eelmaa, dirigent Hendrik Vestmann) puudus pere-mehe, kelle sõna maksaks üle teiste. Muusika oli tahtlikult stiilikirju (seejuures nii postmodernistliku "muusika muusikast" vaatepunkti kui ka *happening*'iliku üllatusloogikata), sellega kaasnes kirev lavastus, milles aktsendid aina ümber paigutusid, inimlikustatud aparatuuride suhetest reklaamiparoodiateni, sõltuvalt ka sellest, mida õnnestus silma või kõrvaga kinni püüda. Tervikpildi võis saada ainult esireas istuja, sest Ühispanga põneva välimusega saali põrandal puudub tõus. Tiheda lauldava teksti nüansse ei taba, olgugi lauljate diktsioon päris hea. Nii oligi teose idee Anneli Remme saatesõnas vahendatuna huvitavam kui lavastuses endas.

Raimo Kangro ooper "Süda" esietendus päris teatris, Rahvusooperis (dirigent Paul Mägi, lavastaja Neeme Kuningas, Airi Erase ja Neeme Kuninga kujundus). Viljakas ooperiautor jätkab selles oma ooperite groteskset peajoont (millest mõneti kaldus kõrvale üksnes "Ohvris"). Maarja Kangro ja Kirke Kangro libreto on leidlike süžeeäikude ja ladusa tekstiga, mis sisaldab ka ulakaid vemmaltvärse. Muusika lõhub popi ja "tõsise" piire ja pilab kõiki tegelasi nagu "Ukus ja Ecus", aga samal moel naerma ei aja. Kuid viimane oli armsa koduvillase Karl August Hermanni paroodia, olgugi meie aega toodud. "Südame" lugu on süngem (nagu Hollywoodi "ulmeõudukas", ainult positiivse kangela-seta). Muidugi, jutt on see kooruke... Allegooria õpetuseiva on Igor Garšnek ja Evi Arujärv juba lahti seletanud, mõlemad vaimukalt ja kumbki veidi erinevalt. Allegooriad köidavad siis, kui loo esmatasand toimib täielikult ja lugeja või vaataja saab muud avastada ise, ilma et talle ette öeldaks. Siin ühest avastuskäigust: kuna Doktoris ei ärata tema töö sisu vähimatki huvi või uudishimu, tuli mõte, et ta oleks ideaalne intervjueeritav Urmas Otile: ainult raha ja kuulsus! Elus sellist vist siiski pole ka äpardunud leidurite (teadlaste, kunstnike jne) seas. Huvitav hakkas taibates, et tunnustamatus sündroomiga peategelane võiks olla mis tahes altalt, näiteks Poliitik, Helilooja, Kriitik... Vähem huvitav hakkas, kui edasine süžeeäik ja lavastus suunasid tähenduse otse ühiskonda ja poliitikasse. Peale jäi efektse kujunduse ja liikumisega *show*. Sellena on teos pikavõitu, kuid oli tore siis, kui esituses parajasti kõik õnnestus, muusika temperamentsed rütmid särisesid ja osalised oma rollist löbu tundsid.

Nii Remme kui Kangro ooperi etendusel oligi väga kosutav nentida, et Eestis on terve rida intelligentseid noori lauljaid, kes oskavad kasutada oma häält ja tajuvad muusikateatrit: juba palju kiidetud Ain Angeri ("Südame" Vürst) kõrvale Aile Asszonyi, Margit Saulep, Mart Mikk, Taniel Kirikal, Rauno Elp, Villu Valdmaa... Tegelikult on neid ju rohkemgi.

"Nyyd '99" kunstilise toimkonda oli seniste festivalide kahe nime, Madis Kolgi ja Erkki-Sven Tüüri, kõrvale tekkinud kolmas, Olari Elts. Tänu kõigile!

Merike Vaitmaa